

«Πάθη» και λάθη μέσα από τη διδασκαλία της νέας ελληνικής ως ξένης

Κούλλια - Μπισσάρα Κωνσταντία, Φιλολόγος

Για το φετινό συνέδριο έχω επιλέξει το θέμα «παθητική φωνή» γιατί πραγματικά τα τελευταία χρόνια είναι ένα θέμα που μ' έχει απασχολήσει, αλλά και με έχει προβληματίσει κιόλας αρκετές φορές θα έλεγα. Ένας προβληματισμός που σίγουρα δεν προκύπτει από μόνος του, αλλά προκύπτει μέσα από τα ερωτήματα, τις απορίες, τις δυσκολίες των ίδιων των ξένων φοιτητών στην προσπάθειά τους να προσεγγίσουν - και φυσικά να κατανοήσουν - το γραμματικό αυτό φαινόμενο σ' όλες του τις διαστάσεις.

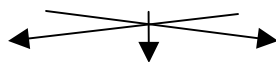
Η αλήθεια είναι ότι η παθητική φωνή με τη σύμφυτη σημαντική της αποτελεί ένα «μόνιμο πονοκέφαλο» και για το δάσκαλο και για το σπουδαστή της νέας ελληνικής γλώσσας, γιατί οι δυσκολίες στην περιγραφή της παθητικής φωνής ως προς τη χρήση, είναι περισσότερες απ' αυτές που συναντάμε στην ενεργητική φωνή.

Και φυσικά δεν πρέπει να ξεχνάμε και το βαρύ φορτίο που πρέπει να σηκώσουν οι σπουδαστές όσον αφορά τον ίδιο το σχηματισμό της παθητικής φωνής σ' όλους τους χρόνους και όλες τις εγκλίσεις (απομνημόνευση καταλήξεων, πίνακες ανωμάτων ρημάτων, εξαιρέσεις...).

Γι' αυτόν το σχηματισμό της παθητικής φωνής δε θα ήθελα να μιλήσω σήμερα, παρά θα ήθελα να κάνω κάποιες σημασιολογικές παρατηρήσεις έτσι όπως αυτές βγαίνουν με αυθεντικό τρόπο μέσα από τη διδακτική πράξη.

Μια πρώτη λοιπόν απορία που εκφράζουν οι φοιτητές, αφού διδάχουν τον ενεστώτα της μέσης και κατόπιν της παθητικής φωνής, είναι: «Ποια ρήματα δεν έχουν παθητική φωνή, ενώ λογικά και σύμφωνα με τους κανόνες της γραμματικής, θα περίμενε ο ξένος φοιτητής να έχουν;». Και για να γίνει αυτό πιο κατανοητό: Πρόσφατα, μια φοιτήτρια - συγκεκριμένα από την Κίνα - κατά τη διάρκεια επίλυσης μιας άσκησης, είπε το εξής: "Τα παιδιά τρομάζονται από το σκύλο" και σε μια άλλη περίπτωση η ίδια φοιτήτρια είπε: "Οι τράπεζες κλείνονται στις 3.00 το απόγευμα κάθε μέρα". Και φυσικά δεν είναι καθόλου δύσκολο για τον καθένα από μας να φανταστεί τι ήταν αυτό που οδήγησε την κινέζα φοιτήτρια να κάνει τα δύο αυτά "λάθη". Σύμφωνα με το μηχανισμό μετάβασης από την ενεργητική στην παθητική φωνή και σύμφωνα μ' όλα αυτά που έχει διδαχτεί ο ξένος φοιτητής, θα έπρεπε αφού:

"Ο ήλιος φωτίζει τη γη

Η γη φωτίζεται από τον ήλιο

"Ο σκύλος τρομάζει τα παιδιά

Τα παιδιά τρομάζονται από το σκύλο"
(αντί "τρομάζουν")

και «Οι τράπεζες κλείνονται (και όχι «κλείνουν») στις 3.00 μ.μ.», αφού εδώ οι τράπεζες δεν ενεργούν, αλλά παθαίνουν κάτι και άρα χρειαζόμαστε παθητική φωνή (βλ. αναλογία με άλλες γλώσσες: "Banks are closed at 3.00 p.m. every day").

Σ' αυτό το σημείο θα ήθελα να αναφέρω μερικά ακόμη τέτοια παραδείγματα για να γίνει πιο κατανοητό:

A.

1. Κλείνω την πόρτα.
Η πόρτα κλείνει.
2. Ο κ. Γεωργίου ανοίγει το μαγαζί του στις 8.00 π.μ.
Τα μαγαζιά ανοίγουν στις 8.00 π.μ.
3. Σήμερα έσπασα ένα ποτήρι.
Το ποτήρι έσπασε.
4. Άλλαξα ρούχα κι έφυγα.
Ο καιρός άλλαξε απότομα.
5. Το μικρό αγόρι χάλασε το αυτοκινητάκι του.
Το ρολόι μου χάλασε.
6. Λιώνω την καραμέλα στο στόμα μου.
Η καραμέλα λιώνει στο στόμα μου.

Ρήματα δηλαδή ενεργητικής φωνής τα βλέπουμε άλλοτε να έχουν ενεργητική διάθεση κι άλλοτε να έχουν μέση διάθεση.

Αλλά όχι μόνο ο ξένος φοιτητής, αλλά κι ένα ελληνόπουλο μικρής ηλικίας, θα μπορούσε να πει κάτι παρόμοιο με τη φοιτήτρια από την Κίνα. Πρόσφατα, ο μικρός μου γιος, που είναι 6 χρονών, με ρώτησε μια μέρα: «Μαμά, το πεντακοσάρικο σκίζεται ή σπάζεται;» εννοώντας το πεντακοσάρικο χαρτονόμισμα και το πεντακοσάρικο κέρμα. Κι εγώ φυσικά, αφού του απάντησα, το μυαλό μου έμεινε στη λέξη «σπάζεται». Στη συγκεκριμένη περίπτωση, ο καθένας μας μπορεί να φανταστεί ότι δεν πρόκειται παρά για μια γενικευμένη εφαρμογή ορισμένων γλωσσικών αρχών, οι οποίες στη γραμματική του παιδιού επεκτείνονται αναλογικά και καλύπτουν περισσότερες περιπτώσεις ή φαινόμενα από όσα στη γλώσσα των ενηλίκων.

Όλα αυτά δείχνουν ότι και ο αλλοδαπός φοιτητής κατά τη διαδικασία εκμάθησης της γλώσσας, και ο μικρός Έλληνας κατά τη διαδικασία απόκτησης της ίδιας γλώσσας, εφαρμόζουν το νόμο της αναλογίας και άρα, η χρήση του «σπάζεται» αντί του «σπάζει», σίγουρα δεν είναι αυθαίρετη από κανέναν από τους δύο. Η μόνη διαφορά είναι ότι στο μικρό παιδί οι διαδικασίες αυτές πραγματώνονται με διαισθητικό τρόπο και ποτέ δεν είναι συνειδητές, ενώ στον αλλοδαπό φοιτητή, ο οποίος προσπαθεί να εφαρμόσει πιστά και «κατά γράμμα» τους κανόνες που διδάχτηκε στην τάξη, οι διαδικασίες αυτές μόνο συνειδητές μπορεί να είναι. Και είναι απόλυτα δικαιολογημένος, όταν κάποιος απ' αυτούς τους κανόνες κλονίζονται ή ανατρέπονται, να εκφράζει το «γιατί»;

Γιατί «έσπασε το ποτήρι» και όχι «σπάστηκε το ποτήρι»;

Γιατί «ο καιρός άλλαξε» και όχι «ο καιρός αλλάχτηκε»;

Και με τον παθητικό τύπο αυτών των ρημάτων, τι γίνεται; Αφού τα παραπάνω ρήματα έχουν τύπο στην παθητική φωνή. Το «κλείνω» έχει τύπο «κλείνομαι», το «ανοίγω» έχει τύπο «ανοίγομαι», κ.ο.κ. Είναι η επόμενη ερώτηση που προκύπτει από τα προηγούμενα και που πολλές φορές εκφράζουν οι ξένοι φοιτητές: Τι μπορεί να σημαίνει ο παθητικός τύπος «κλείνομαι» αφού δεν μπορούμε να πούμε «Τα μαγαζιά κλείνονται» και λέμε «Τα μαγαζιά κλείνουν»;

Η εξήγηση που δίνεται σ' αυτό το σημείο είναι ότι πολλά ρήματα κατά τη μετάβασή τους από την ενεργητική στην παθητική φωνή αλλάζουν σημασία, ενώ σε άλλα πάλι παρατηρείται μια - ας μου επιτραπεί η έκφραση - αλλοίωση της αρχικής τους σημασίας. Κάτι που προξενεί μια απορία και συχνά πολλά ερωτηματικά στους σπουδαστές. Βλέπουμε λοιπόν παρακάτω:

B.

1. Κλείνομαι στον εαυτό μου.
Κλείστηκα στο ασανσέρ.
2. Αυτός ο άνθρωπος δεν ανοίγεται εύκολα.
Μετά τη λήξη της ψηφοφορίας ανοίγονται οι κάλπες.
3. «Σπάστηκα» πολύ από τη συμπεριφορά του.
4. Μη χαλιέσαι για τέτοιου είδους πράγματα, φίλε μου.
Αυτή η κοπέλα χαλάστηκε πριν κιόλας παντρευτεί.
5. Βαράω την πόρτα, αλλά κανείς δε μ' ακούει.
Βαριέμαι πολύ την ώρα του μαθήματος.
6. Κρατώ την τσάντα μου και πάω στο σχολείο.
Κρατιέμαι πολύ καλά στο λεωφορείο, για να μην πέσω.
Κρατιέται πολύ καλά, αν και είναι πάνω από 80 χρονών.
7. Ο ληστής αφαίρεσε από τον ταμιά της Τράπεζας μεγάλο χρηματικό ποσό κι εξαφανίστηκε.
Μεγάλο χρηματικό ποσό αφαιρέθηκε από το ληστή.....
Πάλι αφαιρέθηκες, παιδί μου;

Πολλές φορές δίνεται η εντύπωση στους φοιτητές ότι όλα τα ρήματα μπορούν να έχουν παθητική φωνή και ότι όλα τα ρήματα που συναντούν στην παθητική φωνή, έχουν σίγουρα κι έναν αντίστοιχο τύπο στην ενεργητική φωνή. Νομίζω ότι ο διδάσκων είναι ανάγκη να κάνει όσο το δυνατόν νωρίτερα δύο ειδών διαχωρισμούς:

1. μεταβατικά - αμετάβατα ρήματα
2. ενεργητική - παθητική φωνή (και κυρίως ότι η φωνή του ρήματος δε συμπίπτει απαραίτητα με τη διάθεσή του).

Μπορεί δηλαδή ρήματα της ενεργητικής φωνής να είναι μεταβατικά ή αμετάβατα ή και τα δύο και το ίδιο να συμβαίνει για ρήματα της παθητικής φωνής.

Πολλές φορές εκφράζεται η απορία από τους φοιτητές ποια είναι εκείνα τα ρήματα που δεν έχουν παθητική φωνή (μας ζητούν και λίστα).

Τέτοια ρήματα λοιπόν χωρίς παθητική φωνή βλέπουμε παρακάτω στην κατηγορία Γ. Τα περισσότερα μάλιστα από αυτά μας έρχονται στο μυαλό ως αμετάβατα, ενώ δεν είναι λίγες οι φορές που τα βλέπουμε να λειτουργούν και ως μεταβατικά. Είναι ρήματα που δηλώνουν κίνηση (Γ1, Γ2) ή ψυχική ή σωματική κατάσταση (Γ3, Γ4, Γ5).

- Γ. 1. Πηγαίνω Πηγαίνω κάθε μέρα στο σχολείο.
Πηγαίνω τη μαμά μου στο γιατρό.
2. Τρέχω Χθες όλη μέρα έτρεχα για δουλειές.
Την έτρεχα στους γιατρούς τις προάλλες.
3. Ζω Ζω στη Θεσσαλονίκη πάνω από 30 χρόνια.
Την έζησε τη ζωή της.
4. Νιώθω Δε νιώθω καλά σήμερα.
Με νιώθει πολύ αυτός ο άνθρωπος.
5. Πεθαίνω Πολλοί νέοι δυστυχώς πεθαίνουν σήμερα από τα ναρκωτικά.
Με πέθανε στη φυλακία αυτή η γυναίκα.

Αυτά ήταν για τα ρήματα χωρίς παθητική φωνή. Τώρα, η αντίθετη ακριβώς κατηγορία ρημάτων που αρκετές φορές τείνει να προκαλέσει ένα είδος σύγχυσης στους φοιτητές, είναι τα γνωστά σε όλους αποθετικά ρήματα, ρήματα δηλαδή πάντοτε στην παθητική φωνή, που όμως τα περισσότερα από αυτά έχουν ενεργητική διάθεση και μάλιστα τις περισσότερες φορές τα συναντούμε ως μεταβατικά. Στο σημείο αυτό το ερώτημα που θέτουν οι σπουδαστές είναι: «Πώς γίνεται, αφού εσείς στην αρχή μας είπατε ότι στην παθητική φωνή δεν υπάρχει αντικείμενο, τώρα να βλέπουμε ρήματα παθητικής φωνής με ένα αντικείμενο δίπλα;». Εδώ νομίζω είναι που πρέπει να σπεύσει ο δάσκαλος να επισημάνει την ύπαρξη αυτής της ειδικής κατηγορίας ρημάτων δίνοντας αρκετά παραδείγματα και τονίζοντας ότι σε καμία περίπτωση δεν πρέπει να συγχέεται η φωνή του ρήματος με τη διάθεσή του. Πρέπει να γίνει απόλυτα κατανοητό ότι η φωνή αναφέρεται στη μορφή (τύπο) του ρήματος, ενώ η διάθεση στη σημασία του. Μερικά αποθετικά ρήματα που συναντούν οι φοιτητές από τα πρώτα κιόλας μαθήματα, είναι τα παρακάτω:

- Δ.
1. Σκέφτομαι πολύ όταν μένω μόνη μου.
Σκέφτομαι τις εξετάσεις που πλησιάζουν.
 2. Σήμερα αισθάνομαι καλύτερα από χθες.
Τον αισθάνομαι πάντα δίπλα μου.
 3. Ονειρεύεσαι συχνά;
Ονειρεύεται λαγούς με πετραχήλια.
 4. Κοιμάται με τις κότες.
 5. Κοιμάται τον ύπνο του δικαίου.

Τα ίδια λοιπόν ρήματα με το ιδιαίτερο κάθε φορά νόημά τους στη φράση, μπορούν να είναι ενεργητικά, να γίνονται παθητικά, μέσα ή ουδέτερα.

Όλα τα παραπάνω αποδεικνύουν για άλλη μια φορά ότι στη σύνταξη των ρημάτων υπάρχει ευελιξία και πολλοί τρόποι έκφρασης, δείγμα του πλούτου και της ευελιξίας της ελληνικής γλώσσας.

Άλλα ρήματα αποθετικά με ένα ή ακόμα και δύο αντικείμενα βλέπουμε παρακάτω:

1. Χρειάζομαι τη βοήθειά σου.
2. Περιποιούμαι τη μητέρα μου, όταν αυτή είναι άρρωστη.
3. Του εμπιστεύτηκα ένα μεγάλο μυστικό.
4. Σου ευχόμαστε «καλή επιτυχία».
5. Πρέπει να σέβεσαι τους γονείς σου, παιδί μου.
6. Μου αρέσει να μιμούμαι τον αδελφό μου.
7. Του υποσχέθηκε ένα ρολόι, αν πετύχει στις εξετάσεις.

Επίσης, αποθετικά ρήματα χωρίς καθόλου αντικείμενο:

1. Εργάζομαι σκληρά για να πετύχω στη ζωή μου.
2. Φτερνίζομαι συχνά τώρα την άνοιξη, γιατί είμαι αλλεργικός.
3. Χασμουριέμαι όταν νυστάζω.

Κάτι που δημιουργεί επίσης προβληματισμό στους φοιτητές σχετικά με τα αποθετικά ρήματα, είναι πώς γίνεται η μετάβαση από την ενεργητική στην παθητική σύνταξη: «Εγώ σέβομαι τους γονείς μου». «Οι γονείς μου σέβονται από εμένα»;

Σε προτάσεις με αποθετικά ρήματα, η ενεργητική σύνταξη συνήθως δε μετατρέπεται σε παθητική.

Σε περιορισμένες μόνο περιπτώσεις - που συνήθως αποφεύγουμε να τις αναφέρουμε κιόλας - μπορούμε στην παθητική σύνταξη να αποδώσουμε το αποθετικό ρήμα με περίφραση:

1. Η Ελένη περιποιείται το μωρό ®
Το μωρό δέχεται τις περιποιήσεις της Ελένης.
2. Ο γιατρός επισκέπτεται κάθε πρωί τους ασθενείς ®
Οι ασθενείς κάθε πρωί δέχονται την επίσκεψη του γιατρού.

Κλείνοντας, θα ήθελα να αναφερθώ σε μια κατηγορία ρημάτων, των οποίων η παθητική φωνή συναντιέται κυρίως στο γ' ενικό και γ' πληθυντικό πρόσωπο. Όταν ο ξένος φοιτητής βλέπει το ρήμα "παίζω" και δίπλα ακριβώς τον τύπο -ομαι, "παίζομαι", αναρωτιέται τι μπορεί να σημαίνει αυτός ο τύπος "παίζομαι". Ή το ρήμα "φορώ" - "φοριέμαι". Τι σημαίνει αυτό το "φοριέμαι"; Και φυσικά το "παίζομαι" μπορεί να μην σημαίνει τίποτε - ή μάλλον ίσως κάτι να σημαίνει στη γλώσσα των νέων - όμως "το σκάκι παίζεται από 2 παίκτες" (Ε1) στο γ' ενικό πρόσωπο δηλαδή, σημαίνει πολλά. Ή ακόμα "Δεν παίζονται πια αυτά τα παιχνίδια, γιατί πάλιωσαν" στην παρακάτω πρόταση με γ' πληθυντικό πρόσωπο.

Βλέπουμε τα παρακάτω παραδείγματα:

- Ε. 1. Το σκάκι παίζεται από δύο παίκτες.
- Δεν παίζονται πια αυτά τα παιχνίδια, γιατί πάλιωσαν.
2. Αυτό το παντελόνι δε φοριέται φέτος, γιατί δεν είναι της μόδας.
- Φέτος τα ρούχα φοριούνται στενά και μακριά.
3. Η φασολάδα τρώγεται με το κουτάλι, ενώ τα μακαρόνια τρώγονται με το πιρούνι.

Μετά λοιπόν απ' όλα αυτά, πιστεύω πως είναι ανάγκη η παθητική φωνή ως γραμματικό φαινόμενο να εντάσσεται από τα πρώτα κιόλας μαθήματα στη διδακτέα ύλη, έτσι ώστε ο σπουδαστής να έχει όλα εκείνα τα χρονικά περιθώρια να εξοικειωθεί με αυτήν, να την κατανοήσει, αλλά και να εμβαθύνει σ' αυτήν. Ο σωστός συντονισμός και προγραμματισμός απ' την πλευρά του διδάσκοντος θα κάνουν το σπουδαστή να αισθάνεται αυτοπεποίθηση, ασφάλεια, θα τον κάνουν τέλος να αισθάνεται κάτοχος - ως έναν μεγάλο βαθμό - του φαινομένου αυτού.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Μήτσης, Ν. (1999). Διδακτική του γλωσσικού μαθήματος. Αθήνα: Gutenberg.
- Ο.ε.δ.β. (1980). Συντακτικό της Νέας Ελληνικής Β' και Γ' Γυμνασίου. Αθήνα.
- Τριανταφυλλίδη, Μ. κ.ά. (1941). Νεοελληνική γραμματική (της δημοτικής). Αθήνα: Ο.Ε.Δ.Β. (Ανατύπωση με διορθώσεις 1978 και 1993 Θεσσαλονίκη, Ίδρυμα Μ. Τριανταφυλλίδη).
- Τζάρτζανου, Α. (1946-1953). Νεοελληνική Σύνταξις (της κοινής δημοτικής). Ο.Ε.Δ.Β. (Ανατύπωση 1991. Θεσσαλονίκη: εκδόσεις Κυριακίδη).
- Ρεπούσης, Γ. (2001). Οι βασικές δομές του συντακτικού της νέας ελληνικής γλώσσας. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Μπαμπινιώτη, Γ. (1998). Λεξικό Νέας Ελληνικής Γλώσσας. Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας.